

Από το σχίσμα των δύο εκκλησιών ως την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους (1054-1204)

1. Εσωτερική κρίση και εξωτερικοί κίνδυνοι (1054-1081)

Διδακτικοί στόχοι

Οι μαθητές:

1. Να μελετήσουν τις πολιτικές και οικονομικές μεταβολές που έλαβαν χώρα στο εσωτερικό του Βυζαντινού Κράτους κατά την περίοδο αυτή.
2. Να γνωρίσουν τις μεγάλες στρατιωτικές αποτυχίες και τις εδαφικές απώλειες της αυτοκρατορίας και να κατανοήσουν τη στενή σχέση τους με τις μεταβολές στο εσωτερικό του κράτους.

... Ας θυμηθούμε

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ :ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΣΤΑΘΕΙΑ

Ανταγωνισμός για την εξουσία
διαμάχη

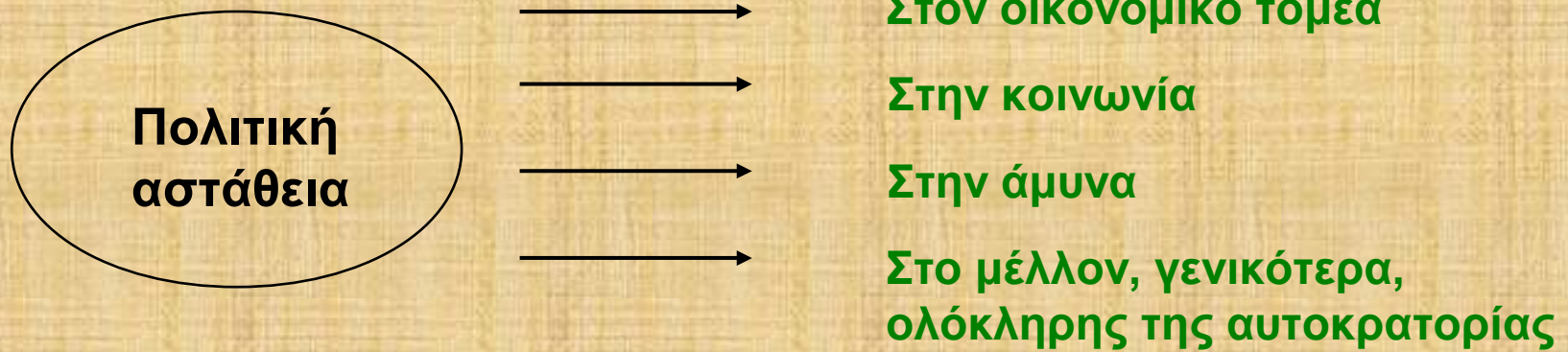
Αμαλία Κ. Ηλιάδη,
φιλόλογος-ιστορικός



ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΣΤΑΘΕΙΑ
ΣΥΧΝΕΣ ΕΝΑΛΛΑΓΕΣ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ
ΠΟΥ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥΣΑΝ
ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ
ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΑ

Ανάμειξη της Εκκλησίας στις πολιτικές εξελίξεις

Συνέπειες πολιτικής αστάθειας



Από τον «Νουθετικό λόγο» του Κεκαυμένου* προς τον αυτοκράτορα

«...Αν αναγορεύσεις πρωτοσπαθάριο** έναν μίμο*** ή έναν άλλο αισχρού άνθρωπο, οι στρατιώτες σου, που είναι έτοιμοι να χύσουν το αίμα τους για σένα, δεν θα μπορούν πια να σέβονται έναν τέτοιο τίτλο· το ίδιο θα συμβεί αν τον ανακηρύξεις πατρίκιο****. Ο άξιος νοτάριος***** ή γραμματέας σου δεν θα εκτιμήσει μελλοντικά μια τέτοια τιμητική διάκριση. Έχω δει με τα μάτια μου πολλά τέτοια: δικαστές που ήταν για γέλια και ωστόσο γλεντούσαν τη ζωή τους, συνετούς και άξιους ανθρώπους που τους περιφρονούσαν οι αυτοκράτορες· άξιους στρατιωτικούς, που οι αυτοκράτορες τους περιφρονούσαν κι αυτούς, και ψεύτες που καλοπερνούσαν, και αναστέναξα βαθιά μέσα στην καρδιά μου και δεν άντεχα να βλέπω την αδικία».

Hans-Georg Beck, *Η Βυζαντινή χιλιετία*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1992, 430-1

* Ο Κατακαλών Κεκαυμένος ήταν στρατηγός και συγγραφέας. Έζησε στα μέσα του 11ου αιώνα

** πρωτοσπαθάριος: ανώτερος τιμητικός τίτλος

*** μίμος: ηθοποιός

**** πατρίκιος: τιμητικός τίτλος

***** νοτάριος: γραμματέας με καθήκον να αρχειοθετεί ή να επικυρώνει έγγραφα

Αφού μελετήσετε την πιο πάνω γραπτή πηγή, να απαντήσετε στα πιο κάτω ερωτήματα:

- **Τι προτρέπει** ο Κεκαυμένος τον αυτοκράτορα να κάνει σχετικά με την απονομή τίτλων και αξιωμάτων; Με **ποια συγκεκριμένα παραδείγματα** στηρίζει ο Κεκαυμένος τις νουθεσίες του;
- Για να προχωρεί σε τέτοιες νουθεσίες (=συμβουλές) ο Κεκαυμένος, **ποια πιστεύετε** ήταν η κατάσταση στην αυτοκρατορία σχετικά με τα αξιώματα;

- ✓ Εξαγορά των αξιωμάτων: Ποια κατάσταση δημιουργούσε αυτό;

Αναξιοκρατία και δυσλειτουργία κρατικής μηχανής

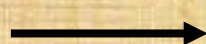
- ✓ Εφαρμόζεται εκτεταμένα το σύστημα εκμίσθωσης των φόρων (Ιδιώτες αγόραζαν το δικαίωμα είσπραξης των φόρων ή αναλάμβαναν έναντι αμοιβής την είσπραξη των φόρων): Πού μπορεί να οδηγούσε αυτό;

Αυθαιρεσίες των φοροεισπρακτόρων και οικονομική εκμετάλλευση φορολογουμένων, ιδιαίτερα των μικροκαλλιεργητών → εξέλιξή τους σε παροίκους.

- ✓ Περικοπή των στρατιωτικών δαπανών: Ποιες συνέπειες μπορεί να είχε αυτό για την άμυνα της αυτοκρατορίας;

Αποδυνάμωση στρατού

- ✓ Αύξηση παροχών προς: την Αυλή, την Εκκλησία, τους γειτονικούς λαούς



Πτώχευση κρατικής οικονομίας

Αμαλία Κ. Ηλιάδη, φιλόλογος-
ιστορικός

Εξωτερικά προβλήματα.

Ανατολή –Μικρά Ασία: Η μάχη του Μαντζικέρτ (1071)



Ο στρατός του Ρωμανού Δ΄ Διογένη

Ο Αυτοκράτορας ξεκίνησε για την εκστρατεία βιαστικά, με στρατό που δεν άρμοζε σε αυτοκράτορα των Ρωμαίων, αλλά που ήταν χαρακτηριστικός των καιρών: τον αποτελούσαν Βούλγαροι, Ούζοι* και άλλοι ξένοι που έτυχε να βρίσκονται εκεί, καθώς επίσης και Φράγκοι και Βαράγγοι**. Όλοι αυτοί πήραν την αυτοκρατορική εντολή να πάνε στη Φρυγία, που βρίσκεται στο θέμα Ανατολικόν, και όπου έβλεπε κανείς το απίθανο αυτό θέαμα: οι περίφημοι στρατιώτες των Ρωμαίων, που είχαν υποτάξει Ανατολή και Δύση, δεν ήταν παρά λίγοι άνδρες, τσακισμένοι από τη φτώχεια και το άγχος και άοπλοι... Επειδή για πολλά χρόνια κανένας αυτοκράτορας δεν είχε επιχειρήσει εκστρατείες, οι στρατιώτες ήταν άσχετοι και άχρηστοι, και στερημένοι από μισθό και τις συνηθισμένες προμήθειες. Ήταν δειλοί και φυγόμαχοι*** και φαίνονταν ανίκανοι για οποιαδήποτε γενναία πράξη... Σε αντίθεση οι στρατιώτες του εχθρού ήταν τολμηροί, επίμονοι, πεπειραμένοι και γενικά κατάλληλοι για πόλεμο.

Γεώργιος Κεδρηνός****, II, 668-669 (βιβλίο μαθητή, σελ. 54)

*Ούζοι: Τουρκική νομαδική φυλή.

**Βαράγγοι: αρχαίος σκανδιναβικός λαός που ίδρυσε το κράτος των Ρως (από τους οποίους πήρε και το όνομά της η Ρωσία).

Οι Βαράγγοι υπηρέτησαν στο βυζαντινό στρατό και στην αυτοκρατορική φρουρά ως μισθοφόροι.

*** Φυγόμαχος: αυτός που αποφεύγει την αναμέτρηση με τον αντίπαλο.

**** Ο Γεώργιος Κεδρηνός ήταν Βυζαντινός χρονογράφος του 11ου αιώνα. Αμαλία Κ. Ηλιάδη, 9
φιλόλογος-ιστορικός

Αφού μελετήσετε την πιο πάνω γραπτή πηγή (σελίδα 54 του βιβλίου σας) και αξιοποιώντας τις πληροφορίες που δίνονται στην ίδια σελίδα του βιβλίου σας καθώς και τις ιστορικές σας γνώσεις, να απαντήσετε στα πιο κάτω ερωτήματα:

- Ποια ήταν η σύνθεση του στρατού του αυτοκράτορα Ρωμανού Δ΄ Διογένη;
- Πώς περιγράφεται ο βυζαντινός στρατός από τον Κεδρηνό και γιατί ο βυζαντινός χρονογράφος χαρακτηρίζει «απίθανο» το θέαμα του βυζαντινού στρατού;
- Πού οφειλόταν η εικόνα που παρουσίαζε ο βυζαντινός στρατός;
- Πώς περιγράφεται ο εχθρικός στρατός των Σελτζούκων από τον Κεδρηνό;

ΤΡΑΠΕΖΟΥΣ



ARMENIAN MOUNTAINS

Βυζαντινός
στρατός



ΘΕΟΔΟΣΙΟΥΠΟΛΙΣ



ΑΡΜΕΝΙΑ

Mount Aragats

Euphrates

Aras

Mount Ararat

GREEK ARMY

TURKISH ARMY

MANTZIKERT



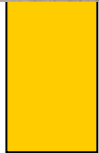
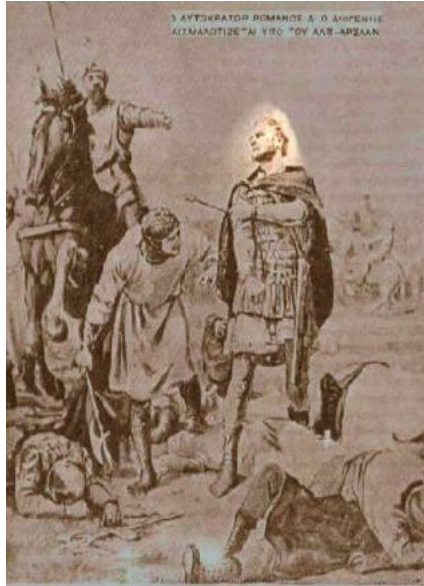
Méridat Naïri

ΧΛΙΑΤ



L a k e V a n

Αμαλία Κ. Ηλιάδη, φιλόλογος-
ιστορικός



Η διεξαγωγή της μάχης

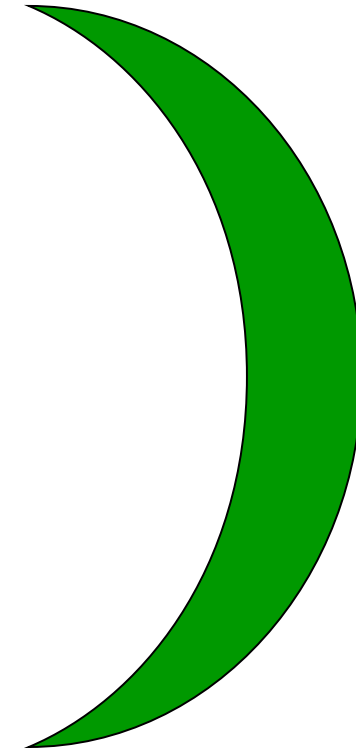
Νικηφόρος Βρυέννιος
Επικεφαλής αριστερού
τμήματος



Ρωμανός Διογένης
Επικεφαλής
Εμπροσθοφυλακής
και κεντρικού
τμήματος



Θεόδωρος Αλυάτης
Επικεφαλής δεξιού
τμήματος



Στράτευμα Σελτζούκου
Σουλτάνου Αλπ Αρσλάν
σε σχήμα ημισελήνου

Προβληματισμός

Μπορείτε να σκεφτείτε ποιες συνέπειες θα είχε αυτή η ήττα;



Αμαλία Κ. Ηλιάδη, φιλόλογος-
ιστορικός

Άλλα εξωτερικά και εσωτερικά προβλήματα

Καιρός οι
Βυζαντινοί να
αποχαιρετήσουν
την Ιταλία



Αμαλία Κ. Ηλιάδη, φιλόλογος-ιστορικός

Ροβέρτος Γουισκάρδος
(Ηγέτης των Νορμανδών)

Ποιες οι συνέπειες της κατάκτησης των Βυζαντινών κτήσεων της Ιταλίας από τους Νορμανδούς;

- Εδαφικός ακρωτηριασμός της αυτοκρατορίας
- Αρχίζει να χάνεται ο έλεγχος της Αδριατικής θάλασσας (διεξαγωγή εμπορίου)
- Η επικυριαρχία στις ακτές της Αδριατικής και του ποταμού Δούναβη αρχίζει να κλονίζεται

Οικονομική κρίση στο εσωτερικό του κράτους

Ο λογοθέτης του δρόμου* Νικηφορίτζης [του αυτοκράτορα Μιχαήλ Ζ΄ Δούκα**] προσπάθησε με ριζοσπαστικά μέτρα να θέσει υπό τον έλεγχο του κράτους την εμπορεία του σιταριού, δημιουργώντας αποθήκες στη Ραιδεστό***, όπου ήταν το κέντρο της ανεξέλεγκτης μέχρι τότε εμπορίας του. Το πείραμα της Ραιδεστού, που δεν μπορεί να χαρακτηριστεί παρά μόνο ως μια φιλότιμη προσπάθεια οργάνωσης των οικονομικών του κράτους και περιστολής της ισχύος των δυνατών, απέτυχε. Οι αυθαιρεσίες των υπαλλήλων της αποθήκης καθώς και η άνοδος της τιμής του σιταριού, που επηρέασε καταλυτικά τη ζωή των χαμηλών κοινωνικο-οικονομικών στρωμάτων, ήταν οι βασικοί λόγοι που προκάλεσαν λαϊκή εξέγερση και πυρπόληση των αποθηκών.

Ανθούλλης Δημοσθένους, «Η εποχή των Σταυροφοριών»
Ιστορία των Ελλήνων, τ. 7, Εκδόσεις Δομή, σελ. 23.

* λογοθέτης του δρόμου: ο όρος επεξηγείται στο γλωσσάρι του βιβλίου σας.

** Μιχαήλ Ζ΄ Δούκας (1071-1078): ο αυτοκράτορας που διαδέχθηκε το Ρωμανό Δ΄ Διογένη.

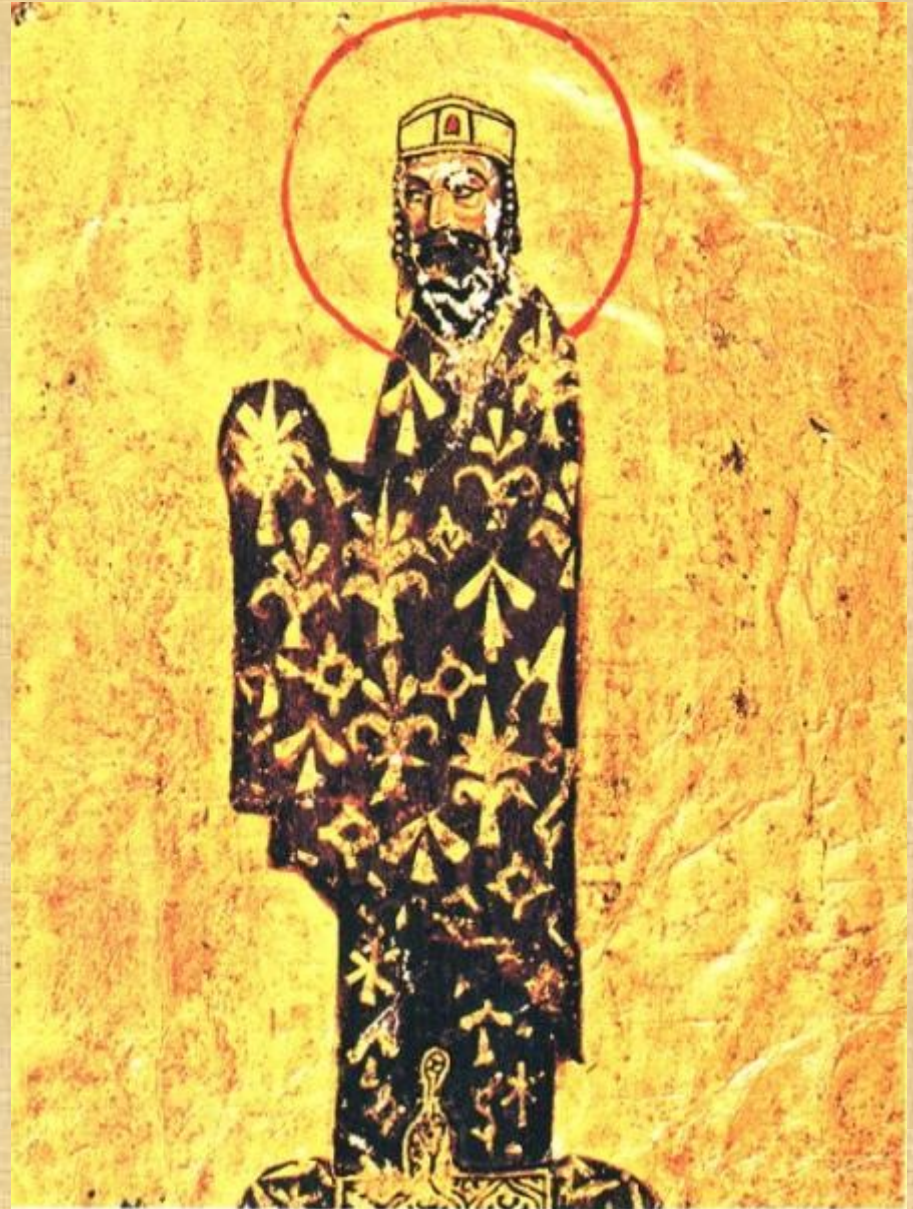
***Ραιδεστός: πόλη της Ανατολικής Θράκης.

Αφού μελετήσετε την πιο πάνω πηγή και με βάση τις πληροφορίες που δίνονται στη σελίδα 55 του βιβλίου σας, να απαντήσετε στα πιο κάτω ερωτήματα:

- Να προσδιορίσετε αν αποτελεί **πρωτογενή** ή **δευτερογενή** πηγή.
- Σε **ποια μέτρα** προχώρησε ο λογοθέτης του γενικού Νικηφορίτζης και **πού απέβλεπαν** αυτά;
- **Ποιων** τα συμφέροντα θίγονταν από αυτά τα μέτρα; Να **αιτιολογήσετε** την απάντησή σας.
- **Ποιοι λόγοι** οδήγησαν στο ξέσπασμα λαϊκής εξέγερσης;
- Εντοπίζετε στο πιο πάνω κείμενο οποιεσδήποτε **ομοιότητες** με τη σύγχρονη πραγματικότητα;

Αλέξιος Κομνηνός
Προέρχεται από τη
στρατιωτική ιεραρχία
(δυνατός) της
Μικράς Ασίας

Θέτει τέρμα στην
πολιτική κρίση.
Ξεκινά προσπάθεια
σωτηρίας της
αυτοκρατορίας από
τους εξωτερικούς
κινδύνους



Άσκηση αυτοαξιολόγησης

Να αντιστοιχίσετε τα γράμματα της στήλης Α΄ με τους αριθμούς της στήλης Β΄, έτσι ώστε τα στοιχεία που δίνονται να ανταποκρίνονται στην ιστορική πραγματικότητα. Προσοχή: περισσεύουν δύο στοιχεία της στήλης Β΄.

ΣΤΗΛΗ Α΄	ΣΤΗΛΗ Β΄
A. Ηγέτης των Νορμανδών	1. Ρωμανός Δ΄ Διογένης
B. Πατριάρχης της Κωνσταντινούπολης	2. Βασίλειος Β΄
Γ. Ο τραγικός πρωταγωνιστής της ήπτας του Ματζικέρτ	3. Αλέξιος Α΄ Κομνηνός
Δ. Εκπρόσωπος της στρατιωτικής αριστοκρατίας της Μ. Ασίας	4. Μιχαήλ Κηρουλάριος
Ε. Μετά το θάνατό του επικράτησε πολιτική αστάθεια στο Βυζαντινό κράτος	5. Γεώργιος Κεδρηνός
	6. Ροβέρτος Γυισκάρδος
	7. Άννα Κομνηνή

Κατ' οίκον εργασία

Να επιλέξετε μία από τις πιο κάτω ερωτήσεις:

1. Αφού μελετήσετε την πηγή «Οι συνέπειες της μάχης του Ματζικέρτ» στη σελίδα 54 του βιβλίου σας:
 - Να καταγράψετε τις συνέπειες που είχε για τη βυζαντινή αυτοκρατορία η ήττα των Βυζαντινών στο Ματζικέρτ.
 - Να βρείτε πληροφορίες στο διαδίκτυο και να γράψετε ένα σύντομο βιογραφικό σημείωμα για τη συγγραφέα της πηγής Άννα Κομνηνή.

2. Ο Αλπ-Αρσλάν με τον αιχμάλωτο Ρωμανό

Με τρόπο ανθρώπινο και συνετό οι Τούρκοι δέχτηκαν το δώρο της νίκης, δίχως θριαμβολογίες που συνήθως γίνονται με υπερβολή στις επιτυχίες· ούτε απόδωσαν τα γεγονότα στη δική τους δύναμη, αλλά όλα τα θεώρησαν έργο του Θεού, γιατί η νίκη τους ήταν μεγαλύτερη από τις δικές τους δυνατότητες. Έτσι λοιπόν, και όταν αργότερα οδηγήθηκε ο βασιλιάς (ο Ρωμανός) μπροστά στο σουλτάνο ντυμένος το ταπεινό του στρατιωτικό αμπέχωνο, εκείνος (ο σουλτάνος Αλπ-Αρσλάν) δεν μπόρεσε να το πιστέψει και ήθελε να τον βεβαιώσουν γι' αυτόν (να του πουν αν πραγματικά είναι αυτός). Όταν τέλος πληροφορήθηκε, και από άλλους μα πιο πολύ απ' αυτούς που είχαν πάει στο Ρωμανό ως πρεσβευτές, ότι αυτός που στέκεται μπροστά του είναι ο βασιλιάς των Ρωμαίων τινάχτηκε όρθιος, τον αγκάλιασε και του είπε: «μη φοβάσαι βασιλιά, δεν πρόκειται να διατρέξεις κανένα κίνδυνο σωματικό, αντίθετα, θα τιμηθείς όπως ταιριάζει στο αξίωμά σου. Γιατί είναι ανόητος εκείνος που δεν φοβάται τα απρόοπτα αναποδογυρίσματα της τύχης

Μιχαήλ Ατταλειάτης*, *Ιστορία*

* Ο Μιχαήλ Ατταλειάτης ήταν αξιωματούχος και ιστορικός του 11ου αιώνα. Σύγχρονος του Ρωμανού

Δ' Διογένη, του Μιχαήλ Ζ' Δούκα και του Αλέξιου Α' Κομνηνού.

Αφού μελετήσετε την πιο πάνω πηγή και με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις, να απαντήσετε στα πιο κάτω ερωτήματα:

- Πώς δέχτηκαν οι Σελτζούκοι Τούρκοι το αποτέλεσμα της μάχης; Πώς κρίνετε τη στάση τους; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.
- Πώς αντιμετώπισε ο νικητής σουλτάνος τον ηττημένο αυτοκράτορα; Τι δείχνει για το χαρακτήρα του Αλπ – Αρσλάν η συγκεκριμένη στάση;
- Με βάση τις ευρύτερες ιστορικές σας γνώσεις μπορείτε να σκεφθείτε κάποια άλλη ιστορική ή μυθική προσωπικότητα, η οποία διατύπωσε παρόμοια σκέψη όπως αυτήν του Αλπ – Αρσλάν: «Γιατί είναι ανόητος εκείνος που δεν φοβάται τα απρόοπτα αναποδογυρίσματα της τύχης»;

3. Και πάλι... συμβουλές από τον Κεκαυμένο:

"Τους στρατιώτες σου να τους φροντίζεις πολύ. Να μην τους περικόπτεις το μισθό τους, γιατί ο στρατιώτης που πληρώνεται από σένα σου πουλάει το αίμα του. Να τους δίνεις αξιώματα, όχι βέβαια σε όλους, αλλά στους δραστήριους. Οι ξένοι και οι Ρωμαίοι που υπηρετούν στην αυτοκρατορική φρουρά, να μη στερούνται τίποτε, αλλά να λαμβάνουν τα σιτηρέσιά τους ανελλιπώς κάθε μήνα και τις ζωοτροφές τους και τους μισθούς τους ολόκληρους. Να τους αμοίβεις και δεν πρόκειται να σε επιβουλεύουν. Αν όμως στερούνται, σίγουρα θα θελήσουν να πάνε εκεί όπου θα μπορέσουν να χορτάσουν, κι αν πάνε, θα γίνουν άσπονδοι εχθροί σου".

Κεκαυμένος, *Στρατηγικόν*, Εισαγωγή-Μετάφραση-Σχόλια Δημ. Τσουγκαράκης, Αθήνα 1996, σελ. 248.

<http://www.fhw.gr/chronos/09/gr/index.html>

Αφού μελετήσετε την πιο πάνω πηγή και με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις, να απαντήσετε στα πιο κάτω ερωτήματα:

- Ποιες φροντίδες πρέπει να λαμβάνει για τους στρατιώτες του ο αυτοκράτορας σύμφωνα με τις συμβουλές του Κεκαυμένου;
- Με ποια επιχειρήματα στηρίζει αυτές του τις συμβουλές;

Πρόσθετα παραθέματα για αξιοποίηση από τους διδάσκοντες:

1.

«... Στα μέσα του 11ου αιώνα οι γαιοκτήμονες, στην τάξη των οποίων πρέπει τώρα να συμπεριληφθούν και οι ανώτεροι κληρικοί, είχαν τόση δύναμη, ώστε πήραν στα χέρια τους την κυβέρνηση, μέσα σ' ένα χάος που είχε για αποτέλεσμα τις νίκες των Σελτζούκων. Από την εποχή αυτή, παρ' όλο που οι επιδρομές και οι κατακτήσεις των ξένων περιόρισαν τη γη τους, στην πραγματικότητα κυβερνούσαν οι αριστοκράτες. Ο διορισμός στις πολιτικές υπηρεσίες εξαρτιόταν λιγότερο από την αξία και περισσότερο από την επιρροή της οικογένειας».

Στήβεν Ράνσιμαν, *Βυζαντινός πολιτισμός*,
Εκδόσεις Γαλαξίας - Ερμείας, Αθήνα 1969, 117

2. Αρμοδιότητες του Πατριάρχη

[.....] Ξεχωριστός ρόλος του Πατριάρχη είναι να διδάσκει, να εξισώνεται χωρίς να δυσφορεί και με τους ανώτερους και με τους κατώτερους και να είναι πράος και δίκαιος. Να ελέγχει όμως αυτούς που απειθούν, να μη διστάζει δε να υπερασπίζεται την αλήθεια και να διεκδικεί τα δικαιώματα των δογμάτων ακόμα και μπροστά στο βασιλιά...

Επαναγωγή III 1-8

Τσακτσίρα Λ., Όρφανουδάκης Ζ., Θεοχάρη Μ., *Ιστορία Ρωμαϊκή και Βυζαντινή Β΄ Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1995, 248

Αφού μελετήσετε την πιο πάνω γραπτή πηγή, να απαντήσετε στα πιο κάτω ερωτήματα:

- (α) Σε **ποια περίπτωση**, σύμφωνα με την Επαναγωγή (εκκλησιαστικό κείμενο), είχε υποχρέωση ο Πατριάρχης να παρεμβαίνει και να ελέγχει τον αυτοκράτορα;
- (β) **Ποιες**, πιστεύετε, **συνέπειες** μπορούσε να έχει η ανάμειξη του Πατριάρχη στις πολιτικές εξελίξεις, για τις οποίες αρμόδιος ήταν ο αυτοκράτορας;

Χρήσιμοι όροι/έννοιες που πρέπει να κρατήσετε:

- πολιτική αστάθεια
- πολιτική αριστοκρατία
- στρατιωτική αριστοκρατία
- εκμίσθωση φόρων
- εξαγορά αξιωμάτων
- πτώχευση
- Σελτζούκοι Τούρκοι
- Ματζικέρτ
- πρόφαση
- Αδριατική
- Δούναβης
- επικυριαρχία
- λαϊκή εξέγερση
- φυγόμαχος

Για μια άλλη ματιά στο παρελθόν:

Λογοτεχνία

- Πασχάλης Λαμπαρδής, *Η Κοιλιάδα των Σπαθιών*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2008 (ιστορικό μυθιστόρημα)
- Κώστας Κυριαζής, *Ρωμανός ο Δ΄ Διογένης*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1994 (ιστορικό μυθιστόρημα)

